

УДК 331.556.46(477):364.3–347.639

Галина Щерба

Еміграція молоді з України як індикатор соціального сирітства дітей мігрантів

У статті досліджуються основні мотиви міграції молоді України (на прикладі м. Львова і Львівської області). Розглянуто сучасні тенденції і соціально-економічні наслідки трудової міграції молоді. На основі аналізу результатів соціологічних досліджень накреслено напрямки вдосконалення міграційної політики в Україні.

Ключові слова: еміграція, молодь, соціологічні дослідження, мотиви, міграційна політика.

The main reasons for migration of young people of Ukraine (on the example of Lviv and Lviv region) are investigated. Modern trends and socio-economic consequences of migration of young people are considered. Based on the analysis of sociological research the directions of improvement of migration policy in Ukraine are outlined.

Keywords: Emigration, Youth, Sociological Studies, Motives, Migration Policy

Актуальність проблеми міжнародної трудової міграції молоді в сучасних умовах значно зросла. Її масштаби, причини та наслідки для світової економіки досліджуються фахівцями різних галузей наук. Проте сьогодні в умовах глобалізації та світової економічної кризи, коли міграційні потоки стали набагато потужнішими, загострилося багато проблем, з'явилися нові виклики, як для самих трудових мігрантів, так і для країн-донорів та країн-реципієнтів. Генеральний директор Міжнародного бюро праці Хуан Сомавія у заяві з нагоди Міжнародного дня мігранта зазначив, що нині з 200 мільйонів міжнародних мігрантів 50% становлять трудові мігранти, «жінки та чоловіки, які залишили свої домівки у пошуках роботи і кращих можливостей в інших країнах світу, аби підтримати свої сім'ї та громади. Вони роблять велетенський внесок у зростання та розвиток як країн працевлаштування, так і своїх громад, який, на жаль, часто залишається недооціненим або навіть невідомим» [3].

Проблема трудової міграції молоді – одна з найважливіших і в нашій державі. Вона потребує ретельного аналізу науковцями і адекватних дій з боку законодавчої та виконавчої влади. Як відомо, у структурі робочої сили України сформувався багатомільйонний контингент осіб, для яких трудова міграція є основним видом зайнятості й основним джерелом доходів. Тому вирішення цієї проблеми має велике суспільно-політичне та соціально-економічне значення. Трудова міграція молоді впливає на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в Україні.

Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили В. Євтух, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, І. Прибиткова, У. Садова, О. Хомра, М. Шульга та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як П. Бурдье (Франція), Т. Заславська (Росія), Ж. Зайончковська, Л. Рибаківський (Росія), Д. Тернер (США), А. Ягельський (Польща) та ін. Праці цих та інших дослідників висвітлюють широкий спектр складових міграційної проблематики – від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами. Однак, незважаючи на істотний внесок зазначених учених у вивчення проблем та особливостей зовнішньої трудової міграції населення України, недостатньо дослідженими залишаються окремі її аспекти та нові проблеми, пов'язані із впливом світової економічної кризи.

Важливе значення для розуміння сучасного стану розробленості даної проблеми мають дослідження неурядових центрів та наукових, установ. На особливу увагу заслуговує наймасштабніше дослідження зовнішньої трудової міграції українців «Зовнішня трудова міграція населення України», проведене у 2008 р. Держкомстатом та Українським центром соціальних реформ за підтримки Фонду «Open Ukraine», представництва Міжнародної організації міграції (МОМ) в

Україні та представництва Міжнародного банку реконструкції і розвитку, а також «Дослідження потреб українських трудових мігрантів», проведене Центром «Соціальні індикатори» за підтримки МБФ «Open Ukraine» з 1 по 28 листопада 2008 р. та комплексне дослідження процесів української трудової міграції у країнах Європейського Союзу та в Російській Федерації, проведене Міжнародним благодійним фондом «Карітас Україна» у співпраці з Інститутом народознавства НАН України.

Головними причинами, що змушують українську молодь залишати свої оселі у пошуках кращого життя, є економічні. Зокрема, це низький рівень заробітної плати, значні масштаби безробіття, нестабільність розвитку вітчизняної економіки. За даними дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України», основною причиною виїзду за кордон 6 з 10 мігрантів назвали *низький рівень оплати за відповідну роботу в Україні*.

Значному зростанню кількості трудових мігрантів сприяло також *розширення ЄС*, що відбулося за рахунок країн Центральної та Східної Європи, а також відкриття кордонів між ними. До того ж різке скорочення народжуваності та старіння населення у країнах ЄС на тлі розширення виробництва також стимулює зростання міграції молоді.

Експерти називають різні цифри вибулих за кордон з метою працевлаштування українців. Вони коливаються в межах від 1,5 до 7 млн. осіб, що становить від 3,1 до 15,1% чисельності всього населення України (станом на 01.01.2008 р.), та до 34,1% економічно активного населення України працездатного віку. Згідно з даними дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України» з початку 2005 р. до 1 червня 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн. мешканців України, з яких майже 1,3 млн. перебували поза межами України з метою трудової діяльності з початку 2007 р. до 1 червня 2008 р. Особи, які брали участь у трудових міграціях протягом останніх 3,5 року, складають близько 5,1% населення України працездатного віку, а за останні 1,5 року – 4,4%. Майже половина всіх трудових українських мігрантів перебуває в країнах Європейського Союзу. Переважна кількість їх в Італії (13,4%), Чехії (12,8%), Польщі (7,4%), Іспанії (3,9%) та Португалії (3%) [7, с. 18]. Такий розподіл трудових мігрантів пояснюється, зокрема, прагненням знайти більш високооплачувану роботу в країнах із спрідненою ментальністю і релігією.

Великої ваги набуло питання *повернення трудових мігрантів* в Україну. Світова економічна криза суттєво вплинула на міжнародну трудову міграцію: відбувається звільнення працівників, погіршуються умови праці, скорочується заробітна плата. Експерти прогнозували, що найближчим часом через фінансову кризу з-за кордону повернеться близько 200 тис. українських мігрантів. За різними

оцінками понад 80% мігрантів мають намір повернутися додому, зокрема, серед жінок, які залишили в Україні дітей, таких 60%. Близько 70% заробітчан мають в Україні сім'ю і підтримують контакти з родичами на батьківщині. 90% мігрантів вважають, що їх майбутнє – в Україні, а відтак, намагаються придбати квартири, оплатити навчання дітей або навіть започаткувати власний бізнес [1; 2; 5]. Проте, незважаючи на складнощі, з якими стикаються наші трудові мігранти під час економічної кризи, масового повернення додому не спостерігається. А ті, хто повертається, стикаються з проблемами, пов'язаними передусім із знаходженням роботи, а також повторною адаптацією. Згідно з Планом дій Ради Європи для України на 2008–2011 рр. реалізувався проект «Трудові мігранти – розробка політики/програм реінтеграції для мігрантів, що повертаються на батьківщину, та політики/програм інтеграції для недавно прибулих мігрантів; посилення потенціалу національної міграційної служби». Загальний бюджет проекту – 40 000 євро. Основна мета реалізації – розробка і впровадження політики щодо міграції та інтеграції мігрантів на основі принципів поваги до прав людини, демократії та верховенства права, що в такий спосіб забезпечує гарантії впорядкованої міграції, соціальної єдності та поваги до людини.

Економічні та соціальні наслідки еміграції молоді з України мають свої позитивні та негативні сторони. До *позитивних* можна віднести:

- додаткове спрямування значних фінансових потоків в економіку України;
- зниження напруження на вітчизняному ринку праці та зменшення зареєстрованого і прихованого безробіття;
- розширення можливостей зайнятості для економічно активного населення України.

Негативні сторони, що супроводжують процеси трудової міграції молоді, нині превалюють над позитивними. Серед них:

- вплив здебільшого молодих людей на роботу за кордон, що призводить до негативних демографічних наслідків для України;
- мігрантський спосіб життя призводить до руйнації українських молодих сімей, адже ще ніколи в Україні так гостро не стояла проблема соціального сирітства;
- сьогодні понад 200 тис. дітей сучасних українських «остарбайтерів» позбавлені батьківського піклування;
- згідно з даними міжнародного правозахисного центру Ла Страда – Україна, батьки готові надовго розлучитися зі своїми дітьми заради їх же добробуту [4, с. 15].

Розглянемо результати соціологічного опитування експертів (які перебували за кордоном упродовж останніх п'яти років), що проводилось в лютому 2009 року. Загалом було опитано 572 респонденти (40% чоловіків і 60% жінок). Опитування проводилося у місті Львові та Львівській області. За рівнем освіти опитані розподілились наступним чином: кожний третій мав вищу освіту (32,87%), 9,79 відсотків закінчили принаймні 4 курси ВНЗ (незакінчена вища освіта), 44,06% отримали середню спеціальну освіту, приблизно кожен десятий (11,19%) – середню, а освіта 2,1% опитаних обмежилася 8-ма чи 9-ма класами загальноосвітньої школи [8, с. 167; 9, с. 232].

Мігранти та їхні діти. На запитання «Чи залишали Ви дітей (віком до 18 років), виїжджаючи за кордон?», 54,55% опитаних відповіли «так». 32,05% респондентів зазначили, що вік наймолодшої дитини, коли вони виїжджали за кордон, був від 1-го до 3-х років. 20,51% залишали дітей віком

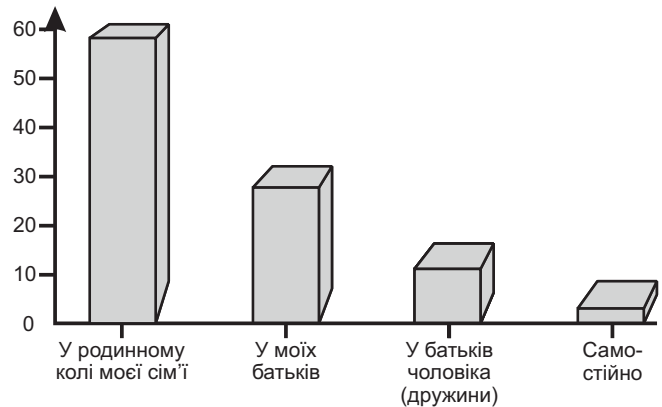

Рис. 1. Відповіді респондентів на питання «Де виховувались Ваші діти, коли Ви перебували за кордоном?»

7–12 років, а 21,79% – 13–15 років; 11,54% – 16–18 років. Із цього випливає ще одна не менш важлива проблема сьогодення – на кого залишені ці діти, хто виховує їх, хто дбає про їхні емоційні потреби? На це батьки-мігранти дали відповідь: «у родинному колі моєї сім'ї» – 56,41%; «у моїх батьків» – 26,92%; «у батьків чоловіка (дружини)» – 12,82%; «самостійно» – 3,85% (рис. 1).

Отже, практично половина дітей не отримує належного догляду з боку батьків, бо виховуються бабусями, дідусями чи іншими родичами. 3,85% дітей самі можуть вирішувати, як їм жити і як поводитись. Це трагічні цифри, бо підрастаюче покоління, сьогодення молоді – це наше майбутнє, завтрашній день країни. Якими вони будуть і як влаштуватимуть своє життя, залежить, в першу чергу, від батьків.

Незважаючи на світову економічну кризу і пов'язані з нею ризики, кількість українців, які мають намір працевлаштуватися за кордоном, залишається значною. Аналіз наявних намірів населення засвідчив, що у другому півріччі 2008 р. планували виїхати за кордон 1710,1 тис. осіб, або 5,9% населення працездатного віку, з них майже кожний четвертий планував поїздку з наміром працевлаштування вперше або повернення на колишню роботу. Серед студентів таких – близько 70% [1]. Українська молоді хоче поїхати за кордон переважно з метою заробітку, на відміну від росіян та азербайджанців, які розглядають закордонні поїздки як можливість отримати культурний досвід чи здобути освіту. Такими є результати порівняльного аналізу молоді трьох країн, яке в Україні проводили соціологи з Фонду «Демократичні ініціативи». Соціологи кажуть, що українська молоді більше, ніж у Росії чи Азербайджані, не задоволена своїм фінансовим становищем і ситуацією на ринку праці. За даними цього дослідження, серед молодих українців 65% виявили бажання поїхати за кордон саме для працевлаштування, 14% не виключають, що можуть назавжди залишити свою батьківщину [6].

«Вплив» молоді спричиняє негативні демографічні наслідки, зокрема, такі, як причина руйнації сімейних пар через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя. У Львівській області, охопленій значною трудовою міграцією, кількість укладених шлюбів населення у порівнянні з 1990 р. скоротилася в 1,3 рази. Водночас, абсолютна кількість збільшилася майже у півтора рази. Ще більш складною є сімейна проблема, пов'язана з вихованням дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. У зв'язку з цим Україна стикається з новим видом

соціального сирітства та необхідністю брати під опіку частину дітей мігрантів [11, с. 252].

Отже, на підставі вищенаведених даних можна зробити такі висновки:

- переважну частину сучасної трудової еміграції молоді з України становлять заробітчани, які потребують як організаційно-правової, так і гуманітарної допомоги;
- трудова міграція молоді має як позитивні, так і негативні наслідки, але в цілому ці два різноспрямованих вектори взаємно врівноважують один одного;
- подальшого вдосконалення потребує механізм нормативно-правового регулювання української діаспори, а саме забезпечення соціальних та гуманітарних прав трудових мігрантів.

Враховуючи отримані під час дослідження результати, ми можемо зробити деякі попередні рекомендації стосовно формування нових засад української політики у сфері виїзної міграції:

1. Формуванню таких засад має передувати ретельне дослідження ситуації на загальноукраїнському ринку праці, ринку праці в регіонах з найбільшим міграційним потенціалом, а також моніторинг ринку праці тих країн, до яких найчастіше прямують мігранти [10, с. 314].

2. У фокус уваги державних органів мають потрапити не лише проблеми, пов'язані з підписанням відповідних договорів з країнами, в яких працюють мігранти, але й ревізія вже існуючих.

3. Слід уважно поставитися до ідеї проведення серед мігрантів спеціальної євро-інформаційної кампанії, що дозволило б використати їх в якості своєрідних «агентів впливу» в загальноукраїнській інформаційній політиці, поширенню знань про Європу.

1. До трудової еміграції українців не завжди спонукає скрутне економічне становище – міжнародні експерти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/dovrodo_emgrats_ukrantsv_ne_zavgdi_sponuka_skrutne_ekonomichne

[stanovishche_mgnarodn_eksperti_809134](#). 2. Євтух В. Б. Сучасна етнопонаціональна динаміка українського суспільства: тенденції, законності, особливості / В. Б. Євтух // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – № 1. – С. 3–23. 3. Заява Хуана Сомавія, Генерального директора Міжнародного бюро праці, з нагоди Міжнародного дня мігранта, 18 грудня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=119859&cat_id=36466. 4. Мазука Л. І. Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення / Л. І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – № 3(16) – 2010. – С. 10–17. 5. Прибиткова І. М. Зарубіжна трудова міграція як форма самозайнятості мешканців України / І. М. Прибиткова // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С. 51–65. 6. Соціологи: Більшість української молоді – потенційні трудові мігранти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2091427.html>. 7. Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном: [спеціальна доповідь уповноваженого: Верховної Ради України з прав людини]. – К., 2006. – С. 18. 8. Щерба Г. І. Основні мотиви зовнішньої трудової міграції молоді України / Г. І. Щерба // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: [зб. матер. VI Міжн. наук.-практ. конф., Дрогобич, 15–16 травня 2009 р.] – Дрогобич: Ред.-вид. в-п ДДПУ ім. І. Франка, 2009. – С. 165–168. 9. Щерба Г. І. Основні мотиви міграції трудового населення України (за результатами соціологічних досліджень) / Г. І. Щерба // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем (зб. наук. пр.) / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Вип. 5 (67). – Львів, 2007. – С. 232–249. 10. Щерба Г. І. Регіональні особливості міграції трудового населення України: соціологічний аналіз / Г. І. Щерба // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.] / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Вип. 6(80). – Львів, 2009. – С. 308–315. 11. Щерба Г. І. Соціологічний аналіз міграції трудового населення України як джерело формування української діаспори / Г. І. Щерба // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті: [зб. матер. II Міжн. наук.-практ. Конф., Львів, 18–20 червня 2008 р.] – Львів: МІОК Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – С. 244–253.

УДК 37.013.42

Ірина Яворська

Покинуті діти як соціальний феномен економічної міграції кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на матеріалах Чернівецької області)

У статті йдеться про наслідки жіночого заробітчанства за кордоном, попередження та вирішення проблем соціального сирітства на Буковині.

Ключові слова: економічна міграція, мігранти, діти, батьки, Чернівецька область.

The effects of female labor migration and prevention of the problems of social abandonment in Bukovina are discussed in the article.

Keywords: Economic Migration, Migrant, Children, Parents, Chernivtsi Region.

Питання соціального сирітства, або покинутих дітей на початку ХХІ ст. стало актуальним для усього світу. Жіноча трудова міграція, яка сколихнула світ в середині 90-х років ХХ ст. і стала визначальною особливістю четвертої хвилі міграції, породила низку соціальних проблем як у країнах виходу, так і тих, де вона спинилася. Страшно озвучити цифри: у Китаї – 22 млн. покинутих дітей [14], у Румунії 350 тисяч [15], у маленькій Латвії близько 1000 дітей не бачили маму вже п'ять років [17], у 30% дітей Молдови батьки на заробітках [16]. Економічні негаразди, незадовільні побутові умови, невпевненість у майбутньому своїх дітей зірвали з рідних місць мільйони матерів усього світу.

Трудові міграції в Україні досліджують чимало дослідників, серед яких слід назвати Е. М. Лібанову, О. А. Малиновську, О. Р. Овчиннікову, І. М. Прибиткову. Проблеми дітей заробітчан та дистантних родин вже не один рік вивчаються Г. В. Католик та І. М. Трубавіною, Д. І. Пенішкевич та Я. М. Раєвською. Цим питанням переймаються благодійні організації, церква, школа, проте наукового дослідження, яке би охопило соціально-економічний та соціально-психологічний аспект покинутих дітей та родин в Україні ще немає. Стаття буде спробою досягнути певні аспекти визначеної проблеми.